

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022
LXIV. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

W. Pohl – J. Krause– Vida T. – P. J. Geary
Integrált genetika

Gloviczki Ráhel
A középkori magyar királykoronázás

Kádas István
Katonaságmegváltás és rendkívüli adó Hunyadi Mátyás uralma elején

Fóti Miklós
Mikla puszta várossá válása 1578-ban

Tóth Gergely
Bél Mátyás elfeledett önéletrajza 1746-ból

Hantos-Varga Márta
Avítt antijudaizmus és modern fajelmélet között

Csapody Tamás
A cservenkai exhumálások története

Kiss Rita
Az 1956-os magyar menekültek beilleszkedése Bajorországban

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:*
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>

A 2022-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 3. szám

TANULMÁNYOK

- Walter Pohl – Johannes Krause – Vida Tivadar – Patrick J. Geary**
Az 5–9. századi Kelet-Közép-Európa integratív archaeogenetikai,
régészeti és történeti vizsgálata, Kr. u. 400–900.
A HistoGenes 856453 ERC-Synergy Grant 341
- Gloviczki Ráhel** A középkori magyar királykoronázás összeurópai
kontextusban 355
- Kádas István** Amikor megváltás az adó. Katonaságmegváltás
és rendkívüli adó Hunyadi Mátyás uralma elején (1458–1466) 383
- Fóti Miklós** Egy szokatlan demográfiai jelenség és háttere a szegedi
szandzsák területéről. Mikla puszta hirtelen várossá válása 1578-ban 403
- Tóth Gergely** Egy hungarus értelmiségi pályafutásának tipikus
és egyedi vonásai. Bél Mátyás elfeledett (ön)életrajza 417
- Hantos-Varga Márta** Avítt antijudaizmus és modern fajelmélet között.
Katolikus szerzők zsidóellenes argumentációjának szürke zónája 447
- Csapody Tamás** A cservenkai exhumálások története 481
- Kiss Rita** Az 1956-os magyar menekültek beilleszkedése
Bajorországban 513
- ### ADATTÁR
- Kádár Zsófia – B. Székely Dorottya Piroska** Adattár a 17. századi
magyar országgyűléseken szereplő egyháziakról 533
- ### MÉRLEG
- Varga Balázs** Győr város monográfiáinak története a dualizmus
korától napjainkig 627

AZ 1956-OS MAGYAR MENEKÜLTEK BEILLESZKEDÉSE BAJORORSZÁGBAN¹

KISS RITA

THE INTEGRATION OF 1956 HUNGARIAN REFUGEES IN BAVARIA

The contribution of Bavaria to the transfer of 1956 Hungarian refugees was considerable: 90.000 Hungarians crossed the Austrian-Bavarian border, most of whom headed for another European or overseas country. More than 15.000 people travelled by plane from Munich to the United States, Canada, New Zealand and Norway, which was made possible by the refugee-aiding action labelled *Sicherer Hafen (Safe Haven)*. The German Federal Republic hosted some 14.500 Hungarians, 1541 of whom were located in Bavaria. Bavaria played a major part in the German aid for the Hungarians as well, for it was from here that the humanitarian transports departed for Hungary and the Bavarian-Austrian border. In Bavaria, the refugee Hungarian schoolchildren could continue their studies in Hungarian, with the Hungarian *Realgymnasium* located in the building of the former Benedictine monastery at Burg Kastl. The Bavarian state contributed significantly to the licensing and funding of the school. The Hungarian university alumni were assisted in continuing their studies by state scholarships.

Keywords: Bavaria, 1956 Hungarian revolution, refugees, humanitarian aids, schooling

Közismert tény, hogy az 1956-os forradalom leverése után mintegy 200 000 menekülő, útkereső ember hagyta el Magyarországot. Az viszont talán kevésbé ismert a szélesebb közvélemény előtt, hogy a magyar menekültek felvételében és a befogadó országokba való szállításában nemcsak Ausztria és Jugoszlávia játszott kiemelkedő szerepet, hanem Németország legnagyobb területű szövetségi tartománya, Bajorország is. A bajor-osztrák határt csaknem 90 000 magyar lépte át ebben az időszakban, túlnyomó többségük egy

Kiss Rita, német-történelem szakos tanár, Realschule St. Vinzenz von Paul [Markt Indersdorf].

¹ A tanulmány a doktori disszertáció összjegyzése, melyet 2020. július 2-án védtem meg a Ludwig-Maximilians Egyetem Bajor Történelmi Tanszékén Münchenben. Egy DAAD-ösztöndíj tette lehetővé az első németországi kutatásokat. A témavezetőm Ferdinand Kramer professzor volt, akinek javaslatára elkezdtem a bajor doktori képzést. A megjelent monográfia: Rita Kiss: *Aus Ungarn nach Bayern. Ungarnflüchtlinge im Freistaat Bayern 1956-1973*. Regensburg, 2022. (Studia Hungaria.)

másik nyugati országba utazott tovább. A Német Szövetségi Köztársaság (= NSZK) mintegy 14 500 magyarnak² nyújtott új otthon, akik közül 1541-en kerültek Bajorországba.

A bajor szövetségi tartomány, földrajzi helyzetéből adódóan, közvetlen határ-összeköttetéssel rendelkezett Ausztriával, emiatt elsősorban tranzitországiaként vette ki a részét a magyar menekültek továbbszállításában, de a Németországba tartó magyarok felvételében és az elszállásolás koordinálásában a bajor vezetés jelentős szerepet játszott. Egy légi folyosó létesítésének köszönhetően több mint 15 000 ember repülhetett Münchenből Amerikába, Kanadába, Új-Zélandra és Norvégiába. A németországi öt ideiglenes elosztótábor [Durchgangslager]³ közül három Bajorországban volt, ezeken keresztül érkezett a legtöbb magyar a német tartományokba. Bajorország és Magyarország ezeréves közös múltja tekint vissza, amelynek az 1956-os magyar menekültek befogadása egy talán kevésbé ismert epizódja.

Tanulmányomban azt mutatom be, hogyan alakult azoknak a magyar menekülteknek a sorsa, akik új hazájuknak Németországot választották és Bajorországba kerültek. Azt vizsgáltam, hogyan reagált a német, illetve a bajor társadalom a magyarok befogadására, milyen német szövetségi és bajor tartományi rendelkezéseket hoztak a magyarok felvételével, integrálásával kapcsolatban. Arra kerestem a választ, hogy Németországon belül kimondottan a bajorok hogyan fogadták és segítették a magyarokat, továbbá milyen tényezők támogatták vagy akadályozták a magyarok beilleszkedését a német – azon belül is a bajor – társadalomba és gazdaságba.

A tanulmány az ide vonatkozó szakirodalmon kívül a német szövetségi, bajor tartományi és magyar állami levéltárak forrásaira, egyházi intézmények irataira, a Bajorországban élő egykori magyar menekültekkel és önkéntes segítőkkel folytatott interjúkra, valamint magánlevelekre, fotókra és írásos visszaemlékezésekre támaszkodik.⁴ A korabeli német és bajor, továbbá emigráns magyar újságok cikkeinek feldolgozásával

² Az osztrák belügyminisztérium adatai szerint 13 317 (Eduard Stanek: *Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich*. Wien, 1985. 223.), az ICEM-jelentés alapján 14 270 (Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Bp., 1982. 248–249.), a Központi Statisztikai Hivatal (= KSH) jelentése szerint 14 485 (KSH jelentés az 1956-os disszidálásról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai [1956 október 23. – 1957. április 30.]. *Regio 2* [1991] 174–211.), a külföldi menekülteket elismerő nürnbergi szövetségi iroda adatai alapján pedig 13 577 (Theodor Oberländer menekültügyi miniszter levele a tartományi menekültügyi hatóságoknak. Bonn, 1958. május 5. Német Külügyi Hivatal Politikai Levéltára [Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes = PAAA] B 12/572.) magyar menekültet fogadott be a Német Szövetségi Köztársaság 1956-ban.

³ Öt tranzittábor állt a magyar menekültek rendelkezésére: Bochloltban [Észak-Rajna–Vesztfália], Friedlandban [Alsó-Szászország], Pidingben, Schaldingban és Voggendorfban [Bajorország].

⁴ Főként a Német Szövetségi Levéltárban, Koblenzben [Bundesarchiv = BArch], a Német Külügyi Hivatal Politikai Levéltárban, Berlinben, a Bajor Főlevéltárban, Münchenben [Bayerisches Hauptstaatsarchiv = BayHStA], a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (= MNL OL) és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában (= ÁBTL) őrzött dokumentumokat használtam fel. A tanulmány hivatkozik továbbá a passauai egyházmegye, valamint a bambergi és a München-Freisingi Főegyházmegye levéltáraiból, továbbá a müncheni és a passauai Karitás-Levéltárból [Archiv des Erzbistums München und Freising (= AEM); Archiv des Caritasverbandes der Erzdiözese München und Freising e.V. (= DiCV); Archiv des Caritasverbandes für die Diözese Passau e.V. (= DiCV Passau)] származó dokumentumokra is.

a magyarok és a helyi lakosság egymásról szerzett első benyomása, egymásról alkotott véleménye is teret kapott jelen tanulmányomban.⁵

A német szövetségi kormány határozata a magyarok felvételéről

Miután 1956. november elején egyre több magyar menekült érkezett Ausztriába, az osztrák belügyminiszter, Oskar Helmer arra kérte a szabad világ országait, hogy segítsenek a menekültek befogadásában.⁶ A német szövetségi kormány 1956. november 7-én határozatot hozott 3000 fő befogadásáról.⁷ Négy nappal a döntés után a német belügyminisztérium felvevőbizottsága megkezdte a magyarok regisztrálását Ausztriában. Alig tíz nappal később érkezett meg az első magyar menekültcsoport (250 ember) a bajorországi Pidingbe, ami Salzburg mellett, közvetlenül a bajor–osztrák határon található. Kurt Breull, a német felvevőbizottság vezetője azt nyilatkozta:

„Egyik menekültet sem szólítjuk fel különösebben arra, hogy Németországba jöjjön, de senkit sem utasítunk vissza, ha Németországba szeretne jönni [...] Mindenkit regisztrálunk, aki jelentkezik, nem válogatunk aszerint, kinek mi a hivatása, hiszen ez egy segélyakció és nem a német munkaerőpiac tehermentesítése.”⁸

Miután az osztrák külügyminisztérium a bécsi német nagykövetségen keresztül ismételt segítséget kért, november 22-én a német szövetségi kormány – Konrad Adenauer német kancellár javaslatára – úgy határozott, hogy 10 000 főre emeli a befogadandók létszámát.⁹ Végül nem jelöltek ki felső határt, mert minél több magyar menekültet be akartak fogadni. Amint azt a menekültügyi miniszter [Bundesvertriebenenminister], Theodor Oberländer hangsúlyozta,¹⁰ a létszám csak a szállások kapacitásától függött. Mivel 1956-ban

⁵ Az emigráns magyar hír- és folyóirat-gyűjtemény 2002-ben került a Münchener Magyar Intézetből a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Ebből a sajtóanyagból az *Új Hungária* és mellékletének, az *Új Magyar Élet* című emigráns lapnak a cikkeit használtam fel. A német nyelvű sajtóanyagból a *Süddeutsche Zeitung*, a *Münchener Merkur*, a *Bayerische Staatszeitung*, a *Passauer Neue Presse*, valamint a *Reichenhaller Tagblatt* és a *Dachauer Nachrichten* cikkeit vizsgáltam meg.

⁶ 1956. november 9-én az *Új Hungária* 15 000 menekültről tudósított, akik az előtte lévő két napban érkeztek Ausztriába. *Új Hungária* 1956. november 9. 4.

⁷ A német szövetségi kormány külön ülése 1956. november 7-én. In: *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*. I–XXVI. Hrsg. Ursula Hüllbusch et al. München, 1982–2018. IX. 686–698.

⁸ „Kein Flüchtling wird besonders aufgefordert, nach Deutschland zu kommen, und keiner wird abgelehnt, wenn er nach Deutschland kommen will [...] Wir registrieren diejenigen, die sich melden, und sorgen für ihren Abtransport. Wir suchen sie auch nicht nach Berufen aus. Dies ist eine Hilfsaktion für Flüchtlinge und kein Unternehmen zur Entlastung des deutschen Arbeitsmarktes.” Erster Ungarntransport kommt heute. *Reichenhaller Tagblatt* 1956. november 16. 1.

⁹ Szövetségi német kormányülés 1956. november 22-én. In: *Die Kabinettsprotokolle*, IX. 737. A bécsi német követség leveleit a német külügyi hivatalnak lásd PAAA B 12/550 b.

¹⁰ Oberländer 1956. november 27-én adott interjút a magyar menekültek felvételéről. *Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung* 4 (1956) Nr. 223. 2121–2122. [1956. november 29.] (http://www.cvce.eu/obj/Interview_von_Theodor_Oberlander_uber_die_Fluchtlingsfrage_27_November_1956-de-b13c89b9-5a39-4f1f-b941-c42927752cc9.html). Legutóbbi megtekintés: 2022. január 20.)

a Német Szövetségi Köztársaság területén még körülbelül 180 000 népi német [Heimatvertriebene] és 30 000 külföldi menekült élt gyűjtőtáborokban, valamint a Német Demokratikus Köztársaság területéről is folyamatosan érkeztek menekültek, akiket szintén táborokban helyeztek el, így az „új” menekültek befogadása nehézségekbe ütközött az elszállásolás miatt.¹¹ Mindezek ellenére a német hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy minél több magyar menekültet felvegyenek, minden különösebb előzetes feltétel nélkül.

1956 novemberében és decemberében a Német Szövetségi Köztársaság 13 577 magyart fogadott be.¹² A kollektív felvétel révén a magyar menekülteknek – mindenféle bonyolult felvételi eljárás nélkül, már az ideiglenes elosztótáborokba való megérkezésükkor – előzetesen elismerték a külföldi menekültstátuszát. A magyarországi kommunista rezsim politikai üldözése miatt kivétel nélkül minden magyar menekült megkapta a politikai menedékjogot, ami azt jelentette, hogy nem volt szükséges a menekülés személyes okairól, illetve a forradalomban való aktív részvételről nyilatkozni.¹³ Miután valamelyik német tartományban elszállásolták a magyarokat, a helyi kerületi igazgatási osztályon [Kreisverwaltungsbehörde] kellett benyújtaniuk a végleges elismerési kérelmet.¹⁴

A bajor-osztrák határon átkelő magyarok számát a Bajor Határőrség nemcsak az 1956-os év végéig, hanem 1957 közepéig feljegyezte. Ezen dokumentáció szerint összesen közel 90 000 magyar haladt át Bajorországon. Közülük 76 000 olyan átutazóban lévő magyart regisztráltak, akik átkeltek a bajor-osztrák határon, és egy másik, európai vagy tengerentúli országba szándékoztak továbbjutni. Bajorországon keresztül haladtak át például azok, akiket Svájc (88 fő), Franciaország (9754 fő), Belgium (4661 fő), Hollandia (4307 fő), Dánia (1071 fő), Svédország (5882 fő), Luxemburg (169 fő), Nagy-Britannia (14 098 fő), Írország (155 fő) és Norvégia (243 fő) fogadott be. Hat Európán kívüli országba is kerültek Bajorországon át magyarok, 6636 fő Kanadába, 25 483 fő az Egyesült Államokba, 2772 fő Ausztráliába, 653 fő Új-Zélandra, 152 fő a Dél-afrikai Köztársaságba és 35 fő Argentínába emigrált.¹⁵

A feljegyzés szerint 12 716 magyar érkezett Bajorországon keresztül a Német Szövetségi Köztársaságba azzal a szándékkal, hogy ott letelepedjen. Közülük a legtöbben (11 971 fő) nagyobb csoportokban, autóbusszokkal vagy a Német Szövetségi Vasút [Deutsche Bundesbahn] különjárattal érkeztek. 1956. november 17-től szinte naponta szállította a Német Szövetségi Vasút a magyarokat Ausztriából Németországba. A november 16-án

¹¹ A német külügyminisztérium 1956. december 21-ei levele a bécsi német nagykövetségnek. BArch B106/47465.

¹² A külföldi menekülteket elismerő nürnbergi szövetségi iroda az 1956 novemberében és decemberében érkezett magyar menekültek statisztikai adatait dolgozta fel (PAAA B12/572). Öt táblázat elemzi a magyar menekülteket családi állapot, nem, életkor és foglalkozás szerint, valamint aszerint, hogy melyik tranzit-táboron keresztül érkeztek német földre. Ezeket a statisztikai adatokat elemzi Cseresnyés Ferenc. Cseresnyés Ferenc: 1956-os magyar menekültek befogadása az NSZK-ba. *Múltunk* 50 (2005) 2. sz. 115–136.

¹³ Határozat külföldi menekültként való ideiglenes elismerésről. BArch B 149/6262.; A Szövetségi Belügyminisztérium IB 3-13532 B-703/56 számú végzése. 1956. december. BArch B 106/47465.

¹⁴ Külföldi menekültként való elismerés iránti kérelem. BArch B 149/6262.

¹⁵ BayHStA Belügyminiszteri iratok (= MINN) alapján. A feljegyzések 1956 októberé és 1957 augusztusa között készültek. BayHStA MINN 97301.

1. kép. H. Duyfjes. A kép a Passauer Püspökségi Lapban is megjelent.

Passauer Bistumsblatt 22 (1957) Nr. 3. 6. Forrás: DiCV Passau III. 81/31c.

megérkezett első vasúti csoport után még 16 további magyar csoport érkezett Pidingbe, valamint három egy másik bajor elosztótáborba, Schaldingba. 1956 karácsonyáig, változó csoportlétszámmal, összesen mintegy 6000 magyar érkezett a bajorországi Pidingen és Schaldingon keresztül Németországba.¹⁶

Egyedülálló lehetőséget biztosított a magyarok egyesült államokbeli befogadására egy ideiglenes légi folyosó, amit az *Operation Mercy*-nek nevezett művelet keretében hoztak létre az Egyesült Államok és Ausztria között. A német forrásokban *Operation Safe Haven*-nek vagy *Sicherer Hafennek* [biztonságos kikötő] nevezett akció keretében 1956. november 20-tól 1957. február 8-ig összesen 15 311 magyar menekült jutott el a München-Neubiberg és a München-Riem repülőterekről az USA-ba, Kanadába, Új-Zélandra és Norvégiába. A rossz időjárási viszonyok miatt le kellett állítani a járatokat a bécsi és a salzburgi repülőtérrel, ezért a légi forgalmat a legközelebbi repülőtérre, Münchenbe irányították át. A Salzburg melletti Roeder táborból buszokon szállították át a magyar menekülteket Münchenbe, ahonnan naponta nyolc négymotoros katonai és chartergép szállt fel, tízezer magyart juttatva el így a 23 órás repülőút végén Amerikába. Ezeknek a csoportoknak Ausztriában adott vízumot az amerikai külképviselet, így a légi utazók számát nem volt lehetőség további menekültekkel bővíteni Münchenben.¹⁷

¹⁶ BayHStA Landesflüchtlingsverwaltung. Laflüverw [Menekültügyi Igazgatás] 1913.

¹⁷ „A magyarok szállításáról” [Ungarn-Transporte] a Bajor Határőrség feljegyzései 1956 októbere és 1957 augusztusa között készültek. BayHStA MINN 97301. A külügyi hivatal levelezése az amerikai főkonzulátussal: PAAA B82/148.; *Flucht über die Luftbrücke. Süddeutsche Zeitung* 1956. december 11. 4.; *Sandra fliegt zu den Wolkenkratzern. Süddeutsche Zeitung* 1956. december 22–23. 3.

A vonattal áthaladó magyar csoportok megálltak egy-egy vasútállomáson, például Passauban, Münchenben, Augsburgban, Treuchtlingenben, Regensburgban és Würzburgban. Ezek az állomásokon rövid ideig tartózkodtak, a menekülteket a helyi vöröskereszt és a katolikus misszió segítők látták el meleg étellel, ruhával és takaróval. Annemarie Hackenberg, a katolikus misszió egyik önkéntese a passai pályaudvaron segítette az átutazókat. Az 1956. évi beszámolójában arról írt, hogy az év végéig 47 átutazó csoport érkezett, napi 24 órás szolgálatuk keretében pedig egészen pontosan 23 680 embert láttak el a misszió önkéntes segítők a passai pályaudvaron. Az 1. képen, a korabeli fotón az látható, amint a misszió önkéntesei az érkező magyar menekülteket fogadják. Nemcsak élelmiszert, cigarettát, csokoládét és kekszet, hanem a csecsemőknek ruhát, pelenkát és tejet is osztottak. Annemarie Hackenberg teljesen felháborodottan írt arról, hogy sokaknak a cigaretta volt a legfontosabb.¹⁸

Segélyakció a magyaroknak

A magyarok megsegítésére óriási gyűjtőakciót indítottak nemcsak Bajorországban, hanem minden német tartományban, amit egyszerűen „magyar segélynek” [Ungarnhilfe] neveztek el. Idetartoztak azok az adományok, amelyeket a magyar szabadságharcosok megsegítésére gyűjtöttek és Magyarországra szállítottak. Emellett idesorolható az a támogatás is, amit Bajorországon belül az átutazó, illetve ide érkező magyaroknak nyújtottak. Szinte minden kisebb vagy nagyobb faluban gyűjtöttek tárgy- és pénzadományokat, szerveztek véradást, amit a Német Vöröskereszt és a helyi karitászközpontok koordináltak. A gyűjtőhelyeken rövid időn belül hihetetlen mennyiségű adomány gyűlt össze. „Elég volt egy rövid felhívás a sajtóban, a rádióban, és már a rá következő első órában elindult az adományozási hullám [...], hamarosan megteltek a karitászközpontjai adományokkal” – írta Oskar Jandl, a passai egyházmegye karitászigazgatója.¹⁹ A passai 750 négyzetméteres kikötőtelep három hét alatt megtelt, és a hozzá bérelt 1300 négyzetméteres raktárba is folyamatosan érkeztek a felajánlások.²⁰ A bajorországi Ebenhausenbe, a vöröskereszt központi gyűjtőhelyére több mint 2000 tonna adomány érkezett, amit megszerezni és szortírozni kellett, ezért a személyzet számát 12-ről 240 főre emelték.²¹

¹⁸ A passai Katolikus Misszió 1956. évi beszámolója. 1957. február 11. DiCV Passau 46.23.

¹⁹ „Es genügte ein kurzer Aufruf über die Presse, den Rundfunk, um schon in den ersten Stunden einen Strom von Gaben in die Büros der Wohlfahrtstellen einzuleiten. [...] bald waren die Räume der Caritas verstopft von den Geschenken für Ungarn.” Der Ruf aus Ungarn. *Caritasdienst* (1956) 85.

²⁰ Összefoglaló tudósítás a passai gyűjtőakcióról 1956. október 29-e és 1957. február 28-a között. DiCV Passau 82.

²¹ [Bayerisches Rotes Kreuz:] *Jahresbericht 1956*. [A Bajor Vöröskereszt 1956. évi beszámolója.] München, 1956. 43–45.

2. kép. G. Tögel. A pidingi karitászközpontban segélycsomagokat készítenek a magyaroknak. Forrás: DiCV Passau III/F134-31.

Ezek a számok jól mutatják, hogy milyen hihetetlen mennyiségű felajánlás érkezett a magyar menekültek részére. A magyar segély céljára létrehozott bankszámlán ötmillió német márka pénzadomány gyűlt össze rövid idő alatt.²² Ez a rendkívül magas összeg minden várakozást felülmúlt. Nemcsak a karitáznál és a vöröskeresztnél lehetett adakozni, hanem postai úton is volt lehetőség adománycsomagokat küldeni a magyaroknak. A csomagok főként lisztet, cukrot, csokoládét, rizst, kávé, kakaót és teát tartalmaztak.²³ Az egyik legnagyobb napilap, a *Süddeutsche Zeitung* november végén Bajorországot a németországi magyar segélyezés központjának nevezte.²⁴

Voltak, akik még közvetlenebbül próbáltak segíteni: Peter Kepser például, egy akkor 24 éves német egyetemista, Münchenből az osztrák–magyar határra utazott az egyik vöröskeresztes szállítmánnyal.²⁵ A segélyszállítmány elakadt az osztrák–magyar határon, így Kepser hallgatótársával, Peer Langével²⁶ a határ menti falvak (Pamhagen, Taden és

²² A Külügyi Bizottság 65. ülése a német szövetségi parlamentben. 1956. november 16. 1. napirendi pont. PAAA B 12/550b.

²³ A Német Szövetségi Posta [Deutsche Bundespost] szállította a csomagokat a passai telephelyre, ahonnan az adományokat Magyarországra vitték. *Geschenksendungen nach Ungarn. Caritasdienst* (1957) 15.

²⁴ Bayern als Mittelpunkt der deutschen Ungarnhilfe. *Süddeutsche Zeitung* 1956. november 28. 2.

²⁵ Peter Kepser 1932-ben született Gochban, a holland–német határ közelében nőtt fel. 1956-ban nyelvészetet hallgatott Münchenben, majd hittantanárként dolgozott. Az interjút 2015-ben készítettem Peter Kepserrel, Münchenben.

²⁶ Dr. Peer Lange 1932-ben született, 1952-ben az NDK-ban letartóztatták és Vorkutába deportálták. 1955-ben térhetett haza Konrad Adenauer német kancellár moszkvai látogatása után, amikor nemcsak háborús hadifoglyokat, hanem politikai elítélteket is hazaszállítottak. Lange kelet-európai történelmet és szláv nyelveket hallgatott, aztán politikai tanácsadóként dolgozott. Az interjút 2016-ban készítettem Dr. Peer Langével, Thainingban.

 ÖSTERR. GESELLSCHAFT VOM ROTEN KREUZ BEZIRKSSTELLE NEUSIEDL AM SEE	am <u>1. Dezember 1956</u>
G.Z.:	
Betreff:	B e s t ä t i g u n g !
K e p s e r Peter ist im Rahmen der Ungarhilfe bei der Bezirksstelle des Roten Kreuzes in Neusiedl a/See tätig.	
Der Bezirksstellenleiter:	
	

3. kép. Peter Kepser. A felső képen gumicsónakkal keltek át a menekültek a Hansági-főcsatornán. Peter Kepser és Peer Lange farönköket fektettek le és köteleket feszítettek ki, így segítettek a magyaroknak átkelni a csatornán. A jobb oldali képen az Osztrák Vöröskereszt dokumentuma látható, amely igazolja, hogy Peter Kepser Nezsiderben [Neusiedl am See] a kerületi vöröskeresztnél segítette a magyar menekülteket. A mentőakcióban való részvétele akkor ért véget, amikor közvetlenül 1956 karácsonya előtt megbetegedett és visszatért Münchenbe. Forrás: A szerző interjúja során rendelkezésre bocsájtott dokumentumok, fotók. (Interjú Peter Kepserrel. München, 2015. szeptember 28.)

Andau) környékén segítették a menekülő magyarokat. Ezen a vidéken a Hansági-főcsatorna [Einserkanal] képezi a határt, és a csatornán átkelve érkeztek a magyarok Ausztriába, Burgenlandba, ahol a környező falvak iskoláiban és hajdani kaszárnyákban szállásolták el őket. Innen kerültek a menekültek Kismartonba [Eisenstadt] vagy Traiskirchenbe, ahol a legközelebbi nagyobb felvevőtáborok voltak.

A magyarok fogadása Pidingben

Az első magyar menekültcsoport 1956. november 16-án érkezett meg a bajorországi Pidingbe. „Kedves magyar barátaim”²⁷ – ezekkel a szavakkal üdvözölte az első 250 fős csoportot Walter Stain, a menekültekért felelős bajor munkaügyi és jóléti miniszter. A magyarok érkezése szinte szenzációnak számított, így nemcsak a felelős minisztériumok, egyházak és karitatív szervezetek képviselői voltak jelen, hanem rengeteg újságíró és fotós is.²⁸ A korábbi magyar emigrációt Eperjes Ernő lelkész, a müncheni magyar karitászszo­lgálat²⁹ vezetője képviselte, valamint jelen volt a magyarországi németek egyik képviselője is. Nagy lelkesedéssel és gulyással fogadták a magyarokat Pidingben. Ezt a tábor­at 1945 után elosztótáborrá alakították ki, ahová a Kelet-Európából kitelepített németek érkeztek – nekik a korábban alig ismert Piding jelentette a „szabadság kapuját”, mint ahogy tizenegy évvel később az 1956-os magyar menekülteknek is. „A pokolból a szabadságba” jöttek, mint ezt a *Reichenhaller Tagblatt* napilap a címlapján is megírta.³⁰ A többnyire fiatal férfiak, kamaszok, nők és gyerekek kevés csomaggal, fáradtan szálltak ki. Szinte ugyanazt a látványt nyújtották, mint 1945 után a kitelepített németek, akik szintén átérték a menekülsorsot, emiatt még jobban együttéreztek a magyarokkal.

Ez a szimpátia a magyarok iránt már akkor érezhető volt, amikor a napilapok a magyar felkelésről beszámoltak. A nyugatnémet sajtóban az 1956-os eseményeket nem forradalomnak vagy szabadságharcnak nevezték, hanem inkább a felkelés szót használták: *Ungarnaufstand* vagy *Volksaufstand der Ungarn*. Az események a második világháborúra emlékeztettek, és sokan attól is tartottak, hogy egy újabb világháború fog kitörni. Münchenben a bajorok felvásárolták a tartós élelmiszereket, a boltok polcairól elfogytak a konzervek, a cukor és a liszt, sokan még a megspórolt pénzüket is kivették a betétkönyvükről.³¹

1956. november 6-án a bajor parlamentben az országgyűlés elnöke, Hans Ehard megemlékezett a magyar áldozatokról és biztosította a magyarokat együttérzéséről.³² A parlamenten és a középületeken a zászlókat féllárbócra eresztették, délben három percre

²⁷ „Meine lieben ungarischen Freunde!” Erster Ungarntransport kommt heute. *Reichenhaller Tagblatt* 1956. november 16. 1.

²⁸ Dr. Ludwig Seemeier, a bajor belügyminiszter képviselője, Georg Wieser pidingi polgármester, Georg Worbs, a pidingi tábor vezetője, Ludwig Klöck, pidingi katolikus pap, valamint orvosok és a vöröskereszt önkéntesei. Staatsminister Stain heißt Ungarn willkommen. *Reichenhaller Tagblatt* 1956. november 19–20. 6.

²⁹ 1950-től 1978-ig Dr. Ádám György volt a németországi magyarok főlelkésze. Münchenben a Gebelsberger utca 23/IV. szám alatt volt a magyar plébánia, ahol a magyar karitászszo­lgálat is helyet kapott. A München-Freisingi Főegyház­megye Levéltárában a vikáriusi hivatal iratai számolnak be az emigráns magyar lelkészekről és a magyar lelkiségyszolgálatról. AEM Akten des Generalvikariats GV-REG Kasten. 0741. 1945 óta működött a Magyar Segélyszolgálat [Ungarischer Hilfsdienst] Münchenben Ordódy Sándorné [Ordódy Krisztina] vezetése alatt, amit a Bajor Vöröskereszt 1948-ban a protektorátusa alá vett. A Magyar Segélyszolgálat karitatív tevékenységéről szóló beszámoló­i a müncheni Karitás­z-Levéltárban találhatók (DiCV II/ZTR-16).

³⁰ Aus der Hölle in die Freiheit. *Reichenhaller Tagblatt* 1956. november 17. 1.

³¹ Panikkäufe leeren die Geschäfte. *Münchner Merkur* 1956. november 7. [Különkiadás.]

³² Bayerischer Landtag 3. Választási ciklus, 79. ülés. 1956. november 6. 15 óra. Gyorsírási jelentés. Bayerischer Landtag. Protokolle. 2699. <https://www.bayern.landtag.de/webangebot2/webangebot/protokolle;jsessionid=DA5D648540BA2180F653F1AEA1541505?execution=e1s1>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. január 20.)

megállt a forgalom, így tisztelegtek a magyar áldozatok előtt.³³ A bajor társadalom a megérkező magyar menekültekben a bátor szabadságharcosokat látta, akik Dávidként harcoltak Góliát ellen. Ez növelte a bajor lakosság együttérzését és szimpátiáját, ami miatt a magyarok befogadását mindenki szükségesnek tartotta és humanitárius segítségnek tekintette. Mivel a magyarok a kommunista elnyomás ellen és a szabadságukért küzdöttek, szinte egész Németországban nagy eufóriával és „tárt karokkal” fogadták őket. Még a Bajor Államvédelmi Hivatal is „különleges bánásmódot” javasolt nekik.³⁴

Ez az idealizált kép az 1956-os magyar menekültekről szinte elvakította a befogadó helyieket, akik nem látták – vagy nem akarták látni –, hogy nem minden magyar volt szabadságharcos hős. A régebb óta Bajorországban élő magyar emigránsok irigykedtek az „új” menekültek kiváltságos helyzetére,³⁵ de azt az 1945 után elűzött németként érkezettek is megjegyezték, hogy annak idején őket nem fogadták olyan szívélyesen, mint az 1956-os magyarokat.³⁶ „Ungarneuphorie”-ként [magyar eufória] emlegették a jelenséget. A kortárs 1956-os magyar menekültek közül többen számoltak be arról, hogy meghívásokat kaptak ebédre egy bajor családhoz, egy kávéházi kávéra, vagy hogy magánszemélyektől pénzt kaptak az utcán, csak és kizárólag abból az okból, mert 1956-os magyar menekültek voltak. Ez is mutatja, hogy a bajor társadalom mennyire szimpatizált a magyarokkal. A „budapesti hősök” és „rászoruló áldozatok” idealizálását a napilapok cikkei és képei is erősítették. Ezenkívül a magyarok kiváló sporteredményei az 1952-es olimpián Helsinkiben, a labdarúgó aranycsapat győzelmei, illetve az 1954-es berni veresége is hozzájárult ahhoz, hogy a magyarok ismertek voltak Németországban. A mozivásznon terjesztett képek, felvételek Magyarországról, amelyek egy idilli pusztában vidáman daloló és táncoló népet ábrázoltak, szintén pozitív és idealizált képet festettek a magyarokról.³⁷

³³ Drei Minuten Verkehrs- und Arbeitsruhe. *Passauer Neue Presse* 1956. november 6. 2.

³⁴ Bayerisches Landesamt für Verfassungsschutz. Das Problem der Flüchtlinge des ungarischen Aufstandes. München, 1956. november 16. BayHSTA StK 12124.; Andreas Schmidt-Schweizer: „Bevorzugte Behandlung”. Aufnahme und Integration der ungarischen Flüchtlinge in der Bundesrepublik Deutschland (Herbst 1956 bis Frühjahr 1957). In: *Jahrbuch für Mitteleuropäische Studien*. 2015–2016. Hrsg. Mitteleuropazentrum an der Andrassy Universität Budapest. Bécs, 2017. 57–74.

³⁵ Gyula Borbándi: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. I–II. Bp., 1989. [2. kiad.] I. 408.

³⁶ Nicht nur den Ungarn. *Münchner Merkur* 1957. január 5–6. 20.

³⁷ 1929 és 1939 között 22 magyar filmet készítettek, köztük négy operett-megfilmesítést: *Csárdásfürstin* (1934), *Csikosbaroness* (1930), *Wo die Lerche singt* (1936) és *Der Zigeunerbaron* (1935). Réka Gulyás: „Von der Puszta will ich träumen...”. *Das Ungarn-Bild im deutschen Spielfilm 1929–1939*. Innsbruck 2000. A Sissi-filmek 1955 és 1957 között készültek, Romy Schneider és Karl-Heinz Böhm főszereplésével. A *Sokszor gondolok Piroskára* című játékfilm Hugo Hartung regénye alapján készült 1955-ben, Kurt Hoffmann rendezésében. A főbb szerepeket Liselotte Pulver és Gunnar Möller játszották. A filmet a müncheni Bavaria-Atelier-ben, Geiseltaliban, a külső felvételeket Belgrádban és az Újvidék, Palics, Szabadka, Zenta és Horgos környéki pusztán forgatták [Jugoszláviában]. Anna-Lena Nowiczki: *Piroschka und Co. Zum Ungarnbild im deutschen Film*. Chemnitz 2008.; Seewann Gerhard: Ungarnbild – Deutschlandbild vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert. In: *München – Budapest, Ungarn – Bayern. Festschrift zum 850. Jubiläum der Stadt München*. Hrsg. Gerhard Seewann – József Kovács. München 2008. 1–17.; „Wir denken oft an Piroshka“. *Das Ungarnbild der Deutschen von 1954 bis heute*. Hrsg. György Dalos. Berlin, 1998.; Bein Daniel: Gulasch, Paprika, Pušta – das Ungarnbild der Deutschen. In: *Drache, Stern, Wald und Gulasch. Europa in Mythen und Symbolen*. Hrsg. Bernd Schmelz. Bonn 1997. 41–70.; *Bayern – Ungarn. Tausend Jahre. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2001*. Hrsg. Wolfgang Jahn et al. Augsburg, 2001.

Míndez fokozta a magyarok iránt érzett rokonszenvet, így szinte senki sem kérdőjelezte meg a magyarok befogadásának szükségességét, és jóindulatúan bántak velük.

A pozitív hozzáálláson nem változtatott az sem, amikor kiderült, hogy nem minden magyar „harcos” vagy „rászoruló áldozat”, hanem némelyikük valójában/inkább kalandvágýból hagyta el az országot. Volt közöttük szabálysértő, bűnelkövető, hazug, randalírozó és csaló is. Előfordultak olyan esetek is, amikor a magyar menekültek bűncselekményeket követtek el, amit a felhasznált iratok és újságcikkek pontosan dokumentáltak.³⁸ Az elvtve megjelenő kritika azonban nem változtatta meg nagymértékben a magyarok iránti pozitív hozzáállást, ahogy Ausztriában történt, ahol az idealizált hősök magatartását nyíltan bírálták. 1957 februárjától Svájcban is megfigyelhető, hogy a magyarok iránti szimpátia elapadt, és volt, hogy „hálátlanak” és „nagy igényűnek” titulálták a magyar menekülteket.³⁹

A magyarok integrálása a német, elsősorban a bajor társadalomba és a gazdaságba

A német és bajor mezőgazdasági szövetkezetek arra számítottak, hogy a magyar menekültek között sok földművelő lesz, akiket majd az agrárgazdaságban foglalkoztathatnak. A munkaaajánlatok 70 százaléka a mezőgazdaságból érkezett, de a befogadottak között viszonylag kevés földmunkás volt, és általánosságban is kevés hajlandóságot mutattak az agrárszférában való elhelyezkedésre. Emellett a német bányászat keresett még számottevő mértékben munkásokat. A Ruhr-vidéki Bányászati Egyesület azonnal fel tudott venni 3100 egyedülálló és 120 családos, a bányászatra alkalmas férfit, akiknek szállást is biztosítottak. Számos magáncég ajánlott fel munkalehetőséget, sokan egyenesen a pidingi elosztótáborban toboroztak. Mi több, a schaldingi elosztótáborban olyan is előfordult, hogy valaki feleséget keresett az unokaöccsének, de Horst Ritter, a tábor vezetője felháborodottan küldte el a házasságközvetítőt.⁴⁰ Hogy megakadályozzák az önkényes „munkaerő-toborzást” és a menekültek kiválogatását, Anton Storch, a német munkaügyi miniszter elrendelte, hogy a nyugat-német kőszénbányászat egy közös bizottságot küldjön az összes bányüzem nevében, és ne az egyes bányák toborozzanak külön-külön bányászokat a menekültek közül.

³⁸ A Bajor Főlevéltárban az igazságügyi minisztérium ide vonatkozó iratanyaga a kutatás idejében adatvédelmi okokból nem volt hozzáférhető. Rita Kiss: *Aus Ungarn nach Bayern. Ungarnflüchtlinge im Freistaat Bayern 1956-1973*. Regensburg, 2022. [Doktori disszertáció] 231–250.

³⁹ Brigitta Zierer: *Politische Flüchtlinge in österreichischen Printmedien*. Wien, 1998.; Uő: Willkommene Ungarnflüchtlinge 1956? In: *Asylland wider Willen. Flüchtlinge in Österreich im europäischen Kontext seit 1914*. Hrsg. Gernot Heiss – Oliver Rathkolb. Wien, 1995. 157–171.; Staji Olivera: Ungarn 1956: Von armen Flüchtlingen zu „Parasiten des Wohlstands”. <http://derstandard.at/2000022018004/Ungarn-1956-Von-armen-Fluechtlingen-zu-Parasiten-des-Wohlstands>. [2015. szeptember 10.] (Legutóbbi megtekintés: 2022. január 20.); Mihok Brigitte: Die ungarische Emigration in die Schweiz im Jahr 1956. In: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 54 (2006) 786–798.

⁴⁰ Sie wollen nur in Freiheit leben. *Passauer Neue Presse* 1956. november 22. 5.

1957. március 15-ig 7952 magyar jelentkezett be az NSZK valamelyik tartományi munkaügyi hivatalánál [Landesarbeitsamt] álláskeresőként. (Ne felejtsük el, hogy a kisgyermekes, alsó és felső tagozatos tanulók, egyetemi hallgatók és öregek nincsenek benne ebben a számadatban. A nekik felkínált lehetőségekről a későbbiekben lesz szó.)

A 7952 regisztrált álláskereső közül 7605-en (6633 férfi és 972 nő) találtak munkát. Ez a regisztráltak 95,6 százaléka, ami azt jelenti, hogy szinte mindenki, aki bejelentkezett a munkaügyi hivatalnál, kapott munkát. Legtöbben a fémgyártásban és fémfeldolgozásban (37%), valamint a bányászatban (18%) helyezkedtek el. Az építőipar a magyarok 5%-át foglalkoztatta. Csak kevesen találtak munkát a mezőgazdaságban (3%) és háztartási alkalmazottként (1,6%). Az 1. táblázatban⁴¹ azok a gazdasági ágazatok szerepelnek, amelyekben a magyarok elhelyezkedtek. A 2. táblázat⁴² az egyes tartományi munkaügyi hivatalok adatait mutatja nemek szerinti bontásban. Itt jól látható, melyik tartományban hány magyart közvetítettek munkába. A két táblázat adatai csak kismértékben térnek el egymástól.

1. táblázat. Munkaközvetítés a különböző gazdasági ágazatokban

Gazdasági ág	1957. február közepe	1957. március vége
Bányászat	1367	1383
Építőipar	261	375
Fémgyártás és -feldolgozás	2517	2786
Háztartásnál	106	124
Mezőgazdaság	216	243
Egyéb	2378	2694
Összesen	6845	7605

2. táblázat. A magyarok munkaközvetítése tartományi munkaügyi hivatalok szerint, nemek szerinti bontásban

1957. március	Férfi	Nő
Alsó-Szászország	331	32
Baden-Württemberg	1873	314
Bréma		30
Dél-Bajorország	428	113
Észak-Bajorország	193	25

⁴¹ 1956. december 7. és 1957. február eleje között a tartományi munkaügyi hivatalok hetente készítettek jelentést a magyarok munkavállalásáról a Szövetségi Munkaközvetítési és Munkanélküli Biztosító Hivatalnak. 1957 tavaszától a jelentések száma csökkent, és negyedévente egy jelentést ütemeztek be. A Szövetségi Munkaközvetítési és Munkanélküli Biztosító Hivatal elnökének levele a tartományi munkaügyi hivataloknak. Nürnberg, 1956. december 7., 1957. február 20. BAArch B 149/6262.

⁴² A Szövetségi Munkaközvetítési és Munkanélküli Biztosító Hivatal elnökének levele a szövetségi munkaügyi miniszternek. Nürnberg, 1958. április 8. Staatsarchiv München [Müncheni Állami Levéltár] (= StAM) Landesarbeitsamt Südbayern. 5149.

1957. március	Férfi	Nő
Észak-Rajna–Vesztfália	2441	241
Hessen	389	71
Pfalz	233	43
Rajna-Hessen–Nassau	237	43
Schleswig-Holstein	120	28
Összesen	6245	940

1957. június végéig még kismértékben emelkedett a munkakeresők száma, ami elérte a 8078 főt. Közülük 8012 személyt közvetítettek munkába Nyugat-Németországban. Ez összességében 99,2 %-os eredményességet jelent.⁴³

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy azokat a magyarokat, akik valamelyik tartományi munkaügyi hivatalnál bejelentkeztek munkakeresőnek, gyorsan és könnyen közvetítettek a német gazdaság iparágaiba, így szinte mindenki találhatott megfelelő munkát. Figyelembe kell venni azt is, hogy ekkor a nyugat-német gazdaság annak a virágzó időszaknak a kezdetén volt, amit „gazdasági csodának” [Wirtschaftswunder] neveznek. A munkaerőhiány miatt már 1955-től megindult az olaszországi munkaerő-felvétel, aztán további munkaerő-toborzást indítottak 1960-tól Spanyolországban és Görögországban, 1961-től Törökországban, 1964-től Portugáliában és 1968-tól Jugoszláviában. 1959 és 1965 között egymillióra nőtt a külföldi foglalkoztatottak száma Nyugat-Németországban.⁴⁴ A magyarok a „gazdasági csoda” elején érkeztek, amikor komoly munkaerőhiány volt tapasztalható, következésképpen a német gazdaság szinte felszippantotta a fiatal magyarokat.

A magyar menekültek oktatása

Az ebben az időszakban a Német Szövetségi Köztársaságba befogadott magyarok több mint 60%-a 25 év alatti, közülük majdnem minden ötödik kiskorú volt. A menekülteket egy előre kidolgozott elhelyezési terv szerint osztották szét az NSZK tizenegy tartománya

⁴³ A Szövetségi Munkaközvetítési és Munkanélküli Biztosító Hivatal levele a szövetségi munkaügyi miniszternek. Nürnberg, 1958. július 13. StAM Landesarbeitsamt Südbayern. 5149.

⁴⁴ Ulrich Herbert három fázisra osztja a külföldiek foglalkoztatását. Az első szakaszban, 1959-ig viszonylag kevés külföldi dolgozott az NSZK-ban, a második szakaszban, 1959 és 1966 között nagyon megugrott a külföldiek foglalkoztatása. A harmadik szakaszban megduplázódott a munkában álló külföldiek száma egészen 1973-ig, amikor is beszüntették a külföldi munkások toborzását [Anwerbestopp]. 1969-ig a vendégmunkások között az olaszok voltak a legtöbben, 1971-től pedig a törökök. Herbert Ulrich: *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland. Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge*. Bonn, 2003. (Bundeszentrale für politische Bildung 410) 201.; Herbert Ulrich – Hunn Karin: *Gastarbeiter und Gastarbeiterpolitik in der Bundesrepublik. Vom Beginn der offiziellen Anwerbung bis zum Anwerbestopp (1955–1973)*. In: *Dynamische Zeiten. Die 60er Jahre in den beiden deutschen Gesellschaften*. Hrsg. Axel Schildt – Detlef Siegfried – Karl Christian Lammers. Hamburg, 2000. (Hamburger Beiträge zur Sozial- und Zeitgeschichte 37) 273–310.

között. A 3. táblázat⁴⁵ a tervet (10 000 menekült elhelyezését irányozták elő) és az 1957-es év elején ténylegesen felvett magyarok számát hasonlítja össze tartományok szerint. Jól látható, hogy Bajorországba négyszer annyi magyar menekült került, mint amennyi az eredeti tervben volt (400 helyett 1541).

3. táblázat. A magyar menekültek elhelyezése a nyugatnémet tartományokban

Nyugatnémet tartományok	Elhelyezési terv (1956. december 7.)	Tényleges felvétel (1957. január 18.)
Baden-Württemberg	2100	2684
Bajorország	400	1541
Bréma	200	273
Hamburg	400	369
Hessen	900	1234
Alsó-Szászország	400	598
Észak-Rajna-Vesztfália	4200	2904
Rajna-vidék-Pfalz	1000	834
Schleswig-Holstein	400	393
Saar-vidék	-	241
Berlin	-	12
Összesen	10 000	11 083

Mivel az egyes tartományokban különböző számú menekültet helyeztek el, az iskoláskorúak száma is eltérő volt. A kiskorú magyarok beiskolázása a tartományok hatáskörébe tartozott, az iskolai oktatásra két lehetőség adódott. Az egyik elképzelés az integratív megoldás volt, vagyis hogy a német osztályokba integrálva tanítsák a magyar alsó és felső tagozatos iskolásokat. A másik elképzelés szerint a magyar menekült diákokat elkülönítve, egy magániskolában kellene oktatni. Mivel az iskolások közül nagyon kevesen tudtak németül, és a német oktatási rendszer eltért a magyartól, emiatt nehéznek bizonyult az azonnali bekapcsolás.⁴⁶ A magyar anyanyelven történő oktatásra nem volt minden tartományban lehetőség. Noha 1945 után a magyar emigránsok alapítottak magyar iskolákat, ezek közül 1956-ban már csak egy magyar magániskola működött a baden-

⁴⁵ A Szövetségi Munkaközvetítési és Munkanélküli Biztosító Hivatal elnökének levele a tartományi munkaügyi hivataloknak. Nürnberg, 1956. december 7. BArch B 149/6262.; Theodor Oberländer menekültügyi miniszter levele a tartományi menekültügyi hatóságoknak. Bonn, 1957. január 18. BArch B 106/24545. 108–110.

⁴⁶ Az integratív megoldásra példa a geisenheimi Rheingau Gimnázium, ahol a német osztályokban a németekkel együtt tanultak a magyar menekültek. 1958-ban 5, 1959-ben 20, 1960-ban 24 és 1961-ben 16 magyar tette le ebben a gimnáziumban a német érettségit. 2006-ban az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján találkoztak itt az iskola egykori tanulói és beszámoltak arról, hogyan kerültek Geisenheimbe. Rheingauschule Geisenheim archívuma: http://www.alt.rheingauschule.de/index.php?option=com_content&task=view&id=316&Itemid=26, http://www.alt.rheingauschule.de/index.php?option=com_content&task=view&id=314&Itemid=133. (Legutóbbi megtekintés: 2013. szeptember 5.) [A weboldalak jelenleg nem elérhetők, az interjúk másolata a cikk szerzőjének tulajdonában van.]

württembergi Bauschlottban.⁴⁷ Ebben az államilag elismert magyar középiskolában akkoriban 78 diák tanult. Felvettek ugyan melléjük még további 96 „új” magyar menekült diákot, de még legalább 200 jelentkező érkezett. Bauschlottban sem hely, sem elegendő tanár nem volt ennyi magyar diák oktatására. Így hosszas tervezés és megfelelő iskolai épület keresése után végül a bajorországi Burg Kastlban⁴⁸ hoztak létre egy új magyar iskolát, mely internátussal is rendelkezett. A neve Magyar Reálgimnázium [Ungarisches Realgymnasium] Burg Kastl lett, fenntartására pedig egy Magyar Iskolaegyesületet alapítottak.⁴⁹ A Magyar Reálgimnáziumban 1957. október 15-én 326 magyar iskoláskorú menekült kezdte el a tanulmányait. Tekintve hogy a Burg Kastl-i épületegyüttes nem készült el idejében, eleinte ideiglenesen 132 diák Bauschlottban és 194 az érseki ordináriusi hivatal épületében München-Fürstenriedben tanult.⁵⁰ A magyar diákok 1958 januárjában költözhetek át Burg Kastlba, és május 13-án tartották meg az iskola ünnepélyes megnyitóját.⁵¹ Az oktatás magyar nyelven folyt, a tantervben az első idegen nyelv a német, a második pedig az angol volt. Az első érettségit 1958 júniusában 46 diákból 44 sikeresen tette le egy bajor vizsgabizottság előtt.⁵² Ez az érettségi bizonyítvány egyenértékű volt a bajor, illetve a német iskolákban szerzett érettségivel.

A magyar iskola fennállásának majd' 50 éve alatt több mint ezer magyar diák érettségizett le ebben az intézményben, ami lehetővé tette számukra a továbbtanulást is.⁵³ A 4. táblázat⁵⁴ a Magyar Reálgimnázium diáklétszámának alakulását mutatja, valamint a tanulók megoszlását szüleik lakóhelye szerint. Az 1960-as évek elejéig csak a nyugatné-

⁴⁷ Koncz Lajos: ... az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története 1945–1956. Seattle, 2008. ([Http://mek.oszk.hu/06500/06552/06552.pdf](http://mek.oszk.hu/06500/06552/06552.pdf). A letöltés ideje: 2014. december 12.)

⁴⁸ Burg Kastl Nürnberg és Amberg közelében található Felső-Pfalzban, ahol egy volt bencés apátság kolostorát alakították át bentlakásos iskolává. Az épületegyüttes a bajor állam tulajdonában volt, és a bajor pénzügyminisztérium kötött bérleti szerződést a Magyar Iskolaegyesülettel. A magyar nyelvű oktatást a bajor kultuszminisztérium engedélyezte. Minden nyugatnémet tartomány menekültügyi hivatala hozzájárult az iskola anyagi fenntartásához. BayHStA Marb 1861.

⁴⁹ A Magyar Iskolaegyesület tagjai: a németországi magyarok római katolikus lelkipásztora, a németországi magyar református (kálvinista) lelkipásztori szolgálat vezetője, az evangélikus-lutheránus lelkesítő szolgálat vezetője, a müncheni Magyar Menekültügyi Kancellária vezetője, a Magyar Segélyszolgálat vezetője, a Magyar Karitás Szolgálat képviselője, az *Actio Catholica Hungarorum* németországi képviselője, az előzőtt diákok képviselőjének elnöke [Recklinghausen], a területi karitás képviselője, a katolikus külügyi hivatal igazgatója és a németországi evangélikus egyház segélyszervezetének belmissziós képviselője. Az iskolaegyesület [Ungarischer Schulverein e.V.] 1957. április 17-én jegyezték be az egyesületi jegyzékbe, székhelye Münchenben a Gabelsberg utca 24/IV. alatt volt. Az alapszabályzatot a Bajor Állami Munkaügyi Minisztérium 1958. február 24-i levelének mellékleteként küldte el a tartományok oktatási minisztereinek. BayHStA Laflüverw. 1861.

⁵⁰ Dr. Seemeier levele a tartományoknak. München, 1958. február 24. BayHStA Laflüverw. 1861. A 2. melléklet tartalmaz egy név szerinti listát azokról a magyar menekült diákokról, akik Bauschlottban és Fürstenriedben tanultak.

⁵¹ Az ünnepélyes megnyitón Walter Stain, bajor munkaügyi miniszter és miniszterelnök-helyettes tartott beszédet. [Ungarisches Realgymnasium:] *Jahresbericht 1957/58*. [A Magyar Reálgimnázium 1957/1958. évi beszámolója.] Burg Kastl, 1958. 5–9.

⁵² A Magyar Reálgimnázium 1957/1958. évi beszámolója, 21–24., *A Magyar Gimnázium 20 éve. Emlékiadvány az évfordulóra*. Szerk. Magyar Gimnázium Igazgatósága. Burg Kastl, 1978. 77.

⁵³ Az iskola 2006-ig működött. Kastl volt diákjai létrehozta egy alumni egyesületet: <https://www.kastl-lumni.eu>. (Legutóbbi megtekintés: 2022. január 20.)

⁵⁴ Az adatok a Magyar Reálgimnázium éves beszámolóiból és levéltári aktákból (BayHStA 1861–1862) származnak.

met tartományokból érkeztek magyar menekült diákok Burg Kastlba. A kezdeti 326-hoz képest a tanulók létszáma jelentősen csökkent az 1961/1962-es tanévben, amikor már csak 158-an tanultak itt – ez átmeneti mélypontot jelentett az iskola történetében. Miután azonban megnyílt a lehetőség, hogy az NSZK mellett más nyugati országokból is felvegyenek diákokat, újra megnőtt a tanulói létszám. 1977-ben az iskolások kétharmada érkezett Nyugat-Németországból, egyharmada pedig a világ húsz további országából. Burg Kastl és a magyar iskola, ahol nemcsak anyanyelvükön tanulhattak, hanem a magyar hagyományokat és kultúrát is ápolhatták a diákok, a világ minden részén ismertté vált.

4. táblázat. Magyar Reálgimnázium, Burg Kastl. A tanulók időrendi megoszlása a szüleik lakóhelye szerint

Tartomány	1957/1958	1961/1962	1964/1965	1976/1977	1977/1978	1998/1999
Alsó-Szászország	21		2	5	5	
Baden-Württemberg	115		20	27	28	
Bayern	101		79	99	95	
Berlin			4	2		
Bréma	1					
Észak-Rajna-Vesztfália	62		25	28	30	
Hamburg	2		5	5	4	
Hessen	10			26	17	
Rajna-vidék-Pfalz	9		3	7	6	
Saar-vidék	5		3	4	3	
Schleswig-Holstein						
A Német Szövetségi Köztársaságból összesen	326	158	141	203	188	126

Külföldről

	1957/1958	1961/1962	1964/1965	1976/1977	1977/1978	1998/1999
Ausztrália				1		
Ausztria		5	30	10	9	1
Belgium		1	3	3	4	
Brazília				1	2	
Dánia		1	1	3	1	
Egyesült Államok		3	12	25	28	1
Franciaország		8	4	6	5	
Hollandia		4	3	2	3	

	1957/1958	1961/1962	1964/1965	1976/1977	1977/1978	1998/1999
Jugoszlávia				4	3	
Kanada				9	6	
Magyarország			6			61
Nagy-Britannia			1	1	3	
Norvégia			4			
Olaszország		1	1	1	1	
Peru				3		
Spanyolország				1		
Svájc		36	63	43	37	21
Svédország		1	7	7	13	1
Szlovákia						1
Venezuela			3	1		
Összesen		60	138	121	115	86

A tanulók száma összesen	326	218	279	324	303	212
---------------------------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------

A Német Szövetségi Köztársaság 1956-ban mintegy 1000 magyar egyetemi hallgatónak⁵⁵ tette lehetővé, hogy német földön folytassa felsőfokú tanulmányait, nekik a német egyetemek és főiskolák külön férőhelyeket biztosítottak.⁵⁶ Diákszállókön és ifjúsági otthonokban helyezték el őket.⁵⁷ Tekintve hogy a magyarok 95%-a nem beszélt németül, a legfontosabb feladat a német nyelv elsajátítása volt. Erre a célra nyelvtanfolyamokat indítottak, és tanácsadó intézmények támogatták a magyarok felkészítését egyetemi tanulmányaik német nyelvű folytatására.⁵⁸ A hallgatókat a német állam ösztöndíjjal segítette, havi 150 német márkát kaptak négy szemeszteren keresztül.⁵⁹

⁵⁵ A Kitelepítettek Bizottságának gyűlésén a nyugatnémet tartományokban felvehető magyar menekültek egyetemi vagy főiskolai hallgatószámát 907 főben határozták meg. Protokoll a Kitelepítettek Bizottságának 39. gyűléséről. Bonn, 1957. február 4. BArch B106/47465. A szövetségi német menekültügyi minisztérium statisztikája alapján 992 menekült magyar diák került az NSZK-ba. Statisztikai adatok a magyar menekültekről. Bonn, 1958. május 5. PAAA B 12/572 c. Cseresnyés Ferenc a Német Szövetségi Egyetemi Hálózat jelentését vizsgálta meg, ami 1136 főben állapította meg a német földre került magyar hallgatók számát. Cseresnyés Ferenc: Magyar egyetemisták (Nyugat-)Németországban, 1956–1958. *Külvégi Szemle* 13 (2014) 4. sz. 138–162. BArch B106/47465.

⁵⁷ StAM Arbeitsämter 1357.; BayHStA Lafüverw. 1885. 1913.; StAM LRS 148466, 148468 akták alapján készítettem egy jegyzéket azokról a helyekről, ahol a magyar menekültek szállást kaptak.

⁵⁸ 1957. május 1-től 1958. február 1-ig Geröly Hardin István [Stefan] atya vezette a Szent István Magyar Ifjúsági Segélyszervezetet [Ungarisches Jugendgemeinschaftswerks St. Stephan], amelynek a székhelye Münchenben, a Christoph utca 12. szám alatt volt. Ez az intézet tanácsadóközpontként működött, ahol a magyar menekült fiatalok támogatása és ügyes-bajos dolgainak intézése, illetve a beilleszkedésük segítése volt a cél. Dr. Ádám György az ordináriatusi érsekségnek írt levele. München, 1956. október 19. AEM GV-REG doboz 0741. Cserháti Ferenc: *Magyarok a bajor fővárosban*. Bp., 2016. 88.

⁵⁹ Protokoll a Kitelepítettek Bizottságának 39. gyűléséről. Bonn, 1957. február 4. BArch B106/47465.

A Müncheneri Népfőiskola 1957. január 10-én indította el első német nyelvtanfolyamát,⁶⁰ de a diákszállókon és az ideiglenes felvételtáborokban is elkezdtek a német nyelv tanítását. A wagenriedi szállón a magyar származású Stephan Váradi altömünsteri káplán nemcsak a diákok lelki gondozását vállalta, hanem a német nyelv oktatását is.⁶¹ A helyzetet nehezítette, hogy az 1950-es évek végén még alig volt német nyelvkönyv idegen anyanyelvűeknek. Ez arra készítette a kiadókat, hogy német nyelvkönyveket, szótárakat és német nyelvtani magyarázatokat adjanak ki. A Hueber Kiadó újra megjelentette Dr. Ernst Häckel 1934-es kiadású *Németül tanulunk* című nyelvkönyvét, a Kessler Kiadó piacra dobta a *Német külföldieknek* című tankönyvét, a Langenscheidt Könyvkiadó pedig a *Német nyelvkönyv magyaroknak* című könyvet. A német mint idegen nyelv tanítását célzó tankönyvek piaca jelentősen fellendült ebben az időszakban.⁶²

Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy mi nehezítette meg, és mi segítette a magyarok integrációját Bajorországban és Németországban, akkor a beilleszkedés legfőbb akadályát a nyelvi nehézségekben találhatjuk meg. A tanulmányok folytatását nehezítette az is, hogy a magyar oktatási rendszer jelentősen eltért a némettől, ráadásul az NSZK-ban a tartományoknak a mai napig kulturális szuverenitása van, eszerint az oktatásügy a tartományok illetékességébe tartozik. Ez azt jelenti, hogy az oktatási rendszert nem egy központi német szövetségi minisztérium szabályozza, hanem minden egyes tartomány saját kultuszminisztériuma. Az is nehezítette a magyarok helyzetét, hogy keveset tudtak a nyugati életről, így nem ismerték a nyugat-német életkörülményeket sem.

A magyarságról alkotott pozitív kép és kedvező vélemény viszont támogatta a magyarok befogadását, és több más tényező is hozzájárult ahhoz, hogy a menekültek mégis szinte zökkenőmentesen integrálódtak a bajor és a német társadalomba. Ezek között mindenekelőtt a német szövetségi kormány központi intézkedéseit kell megemlíteni, melyek nem szabtak feltételt a magyarok felvételére, és megkönnyítették a menekültek kezdeti időszakát Németországban. A már említett gazdasági fellendülés és a munkaerőhiány, a hidegháborús antikommunista beállítottság, valamint nem utolsósorban a moziban 1955-ben nagy sikert befutott Piroska-film⁶³ is kedvező hangulatot teremtett a magyarok befogadására. Mindezek eredményeként szívélyesen, nagy szeretettel és segítőkészséggel fogadták a magyarokat. Beilleszkedésüket az a tény is felgyorsította, hogy a magyarok

⁶⁰ München Városi Levéltár. Könyvtár. L 430. 1953–1959. A Müncheneri Népfőiskola tanterve 1957 telén.

⁶¹ Kaplan will Sprachkurs halten. *Dachauer Nachrichten* 1956. november 22. 3.

⁶² 1925-ben Dr. Ernst Häckel (1900–1987) a német nyelv professzora volt Budapesten. 1934-ben jelent meg *Németül tanulunk* című nyelvkönyve, amely az 1950-es évek végéig a legszélesebb körben használt német nyelvtankönyv volt Magyarországon. Häckel átdolgozta ezt a kiadást, és *Tanuljunk gyorsan németül!* címmel, két kötetben jelent meg 1957-ben. [Ernst Häckel: *Deutsch für Ungarn/Tanuljunk gyorsan németül!* I–II. München 1957.] A Reuter Alapítvány adományának köszönhetően a tankönyvet ingyen oszthatták ki a magyar menekültek között. BayHSTA MARb 1885.

⁶³ Kurt Hoffmann: *Sokszor gondolok Piroskára* című német filmje Liselotte Pulverrel és Gunnar Möllerrel, amely Hugo Hartung azonos című regényén alapul, és 1955. december 29-én mutatták be. Vö. *Bayern – Ungarn*, 367.; Kristin Kopp: Ein östliches Traumland im westdeutschen Heimatfilm. Kurt Hoffmanns. „Ich denke oft an Piroschka”. In: *Traumland Osten. Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert*. Hrsg. Gregor Thum. Göttingen, 2006. 138–156.; *Cinegraph. Lexikon zum deutschsprachigen Film*. Hrsg. Hans-Michael Bock. München, 1984.

túlnyomórészt fiatalok, munkaképesek és jól képzettek voltak. A kezdetben ideiglenesnek szánt bajorországi tartózkodás sok magyar számára végül egy új otthon megalapozását jelentette, és életre szólóvá vált.

Összegzés

Bajorország jelentős mértékben hozzájárult az 1956-os magyar menekültek továbbhaladásához: 90 000 magyar haladt át a bajor-osztrák határon, akik nagy része egy további európai vagy tengerentúli országba tartott. Több mint 15 000 ember juthatott el repülőúton Münchenből az Egyesült Államokba, Kanadába, Új-Zélandra és Norvégiába, amit az úgynevezett *Sicherer Hafen (Safe Haven)* fedőnevű, menekülést segítő akció tett lehetővé. Az NSZK mintegy 14 500 magyart fogadott be, közülük a bajor tartományba 1541 magyar menekült került.

Bajorország a németországi magyar segélyezésben is jelentős szerepet játszott, innen indultak a segélyszállítmányok Magyarországra, illetve az osztrák–magyar határra. Az átutazóban levő magyarokat a katolikus misszió és a vöröskereszt önkéntesei látták el a német pályaudvarokon. Majdnem minden faluban gyűjtöttek adományokat a magyaroknak. Rövid idő alatt 2000 tonna adomány és ötmillió német márka gyűlt össze a magyar segélyakció keretében. Szinte minden magyar menekült, aki bejelentkezett álláskeresőként, rövid időn belül munkába állhatott. A fellendülőben lévő német gazdaság szinte azonnal felszívta a magyar munkaerőt.

Mivel az újonnan alapított Magyar Reálgimnázium, ahol a menekült magyar iskolások anyanyelvükön folytathatták tanulmányaikat, Bajorországban a Burg Kastl-i egykori bencés kolostor épületében kapott helyet, a bajor tartomány az iskola működtetésének engedélyezéséből és anyagi támogatásából is jelentősen kivette a részét. Bár a hosszú távú boldoguláshoz az elsődleges a német nyelv megtanulása volt, a bajor állam mégis hozzájárult ahhoz, hogy a diákok a legtöbb tantárgyat anyanyelvükön tanulják, és megtartsák magyar hagyományaikat. Céljuk tehát nem az asszimiláció volt, hanem az integráció – a magyar kultúra megőrzése és ápolása mellett.

A magyar egyetemistákat német állami ösztöndíj segítette tanulmányaik folytatásában. A kezdeti nehézségek áthidalására tanácsadó intézeteket hoztak létre, valamint a korábbi magyar emigráció is támogatta az „új” menekülteket mind a lelki segélynyújtásban, mind a nyelvi nehézségek leküzdésében. A fiatal, munkaképes és képzett magyar menekültek gyorsan beilleszkedtek a német társadalomba és gazdaságba.

CONTENTS

STUDIES

- Walter Pohl – Johannes Krause – Tivadar Vida – Patrick J. Geary**
The Integrative Archaeogenetical, Archaeological and Historical Examination of East-Central Europe, AD 400–900 341
- Ráhel Gloviczki** *The Medieval Hungarian Royal Coronation in European Context* 355
- István Kádas** *When the Tax is a Redemption. Redemption of Military Service and Extraordinary Taxation in the Early Years of King Matthias's Reign (1458–1464)* 383
- Miklós Fóti** *An Unusual Demographic Phenomenon and its Background in the Territory of Sancak of Szeged. The Sudden Transformation of Mikla into a Town in 1578* 403
- Gergely Tóth** *Typical and Idiosyncratic Features in the Career of a "Hungarus" Intellectual. The Forgotten (Auto)biography of Matthias Bel* 417
- Márta Hantos-Varga** *Between "Obsolete" Anti-Judaism and Modern Racism. The Grey Zone of Anti-Jewish Argumentation of Catholic Authors* 447
- Tamás Csapody** *History of the Chervenka Exhumations* 481
- Rita Kiss** *The Integration of 1956 Hungarian Refugees in Bavaria* 513

DATABASE

- Zsófia Kádár – Dorottya Piroska B. Székely** *Database of Churchmen Attending Seventeenth-century Hungarian Diets* 533

REVIEW

- Balázs Varga** *The History of Győr's Monography from the Era of Dualism until Today* 627

E számunk szerzői

Csapody Tamás, egyetemi docens, Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar ● Fóti Miklós, tudományos munkatárs, BTK TTI ● Gloviczky Ráhel, egyetemi hallgató, ELTE BTK ● Hantos-Varga Márta, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola ● Kádár Zsófia, tudományos munkatárs, ELTE BTK, Universität Wien, Institut für Österreichische Geschichtsforschung ● Kádas István, tudományos munkatárs, BTK TTI ● Kiss Rita, német-történelem szakos tanár, Realschule St. Vinzenz von Paul [Markt Indersdorf] ● B. Székely Dorottya Piroska, PhD-hallgató, tudományos segédmunkatárs, ELTE BTK ● Tóth Gergely, tudományos főmunkatársa, BTK TTI ● Varga Balázs, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar ● Vida Tivadar, egyetemi tanár, ELTE BTK, tudományos tanácsadó, BTK Régészeti Intézet

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

(ELTE BTK = Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

